

Debat promogut pel Consell d'Europa

La protecció del patrimoni arquitectònic del segle XX

Manuel Gausà i Navarro

ARQUITECTE

Dins el marc d'activitats promogudes pel Consell d'Europa i organitzades per la Fundació Mies van der Rohe de Barcelona i el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, durant els dies 25, 26 i 27 d'octubre de 1990, es desenvoluparen a Barcelona les primeres jornades-col·loqui sobre "Protecció del Patrimoni arquitectònic del segle XX", que aplegaren arquitectes de 23 països del Consell d'Europa per a debatre i determinar tant els límits del concepte de patrimoni aplicat a l'arquitectura del nostre segle, com al tractament per a la preservació i protecció d'aquest mateix patrimoni, en relació amb els seus usos i amb la seva capacitat per a ésser intervinguts.

La trobada pretenia de propiciar la reflexió entorn a un conjunt d'obres de notable valor cultural i de construcció relativament recent, i que han estat objecte d'especial atenció per part del professional, tot i que no sempre han estat valorades fora de les disciplines especialitzades i, per tant, tenen una especial dificultat per a ésser degudament apreciades i conservades. En aquest sentit, el debat proposava de traçar les línies mestres que permetessin:

1.- La definició teòrica dels trets específics, propis d'un patrimoni considerat encara com una herència "massa" pròxima i per tant mancat, a priori, de la perspectiva històrica adequada, habitual a les anàlisis d'uns altres llegats més antics.

2.- L'intercanvi d'experiències concretes, destinades a escometre el tema pràctic de l'"actuació sobre el patrimoni", tant des de les estratègies destinades prio-

ritàriament a la *conservació* i a la *consolidació* d'allò que s'ha construït, com des de les altres de confiades a la intervenció sobre allò que existeix.

Doble vessant

Aquest doble vessant, encaminat a congregar la reflexió general amb l'experiència concreta, fou reflectida en la mateixa estructuració de les jornades dividida en sessions matinals amb un caràcter teòric marcat i en sessions de tarda amb una vocació eminentment pràctica. A la fi de cada jornada, una taula rodona, amb la participació de tots els ponents del dia, procurava de donar la síntesi entre ambdues direccions i permetia d'extreure'n les conclusions escaients.

Fundació Mies Vander Rohe de Barcelona

Tres grans línies de reflexió

Un cop escoltades totes les ponències i analitzats els continguts, es podrien agrupar les diferents tendències presentades en tres grans línies de reflexió que podríem denominar respectivament:

a.- una línia "analítica i documentalista", que valoraria primordialment la càrrega històrica i testimonial del patrimoni i el seu estudi específic des de criteris destinats a *preservar* l'estatus original de l'obra objecte d'estudi.

b.- una línia "projectual", activa i intervencionista, que posaria un èmfasi especial a escometre el patrimoni des d'una perspectiva propositiva com a realitat oberta, potencialment, a actuacions arquitectòniques basades en criteris de contemporaneïtat.

c.- una visió "gerencial" preocupada per exposar les estratègies de gestió i d'actuació polítiques desenvolupades des de l'administració pels diferents òrgans institucionals implicats.

La línia documentalista

La reflexió al voltant del patrimoni del segle XX a partir de la reivindicació de les dades significatives que poguessin *institucionalitzar* el seu valor com a testimoni històric d'un passat relativament recent (però que ja posseeix prou legitimitat cultural) ha centrat el debat d'una bona part de les ponències presentades. Aquesta valoració, prioritàriament històrica, de molts dels fenòmens lligats a l'arquitectura d'aquest segle sembla que ha presidit, efectivament, intervencions com la del crític i historiador Simon Marchan, en la qual el ponent procurava d'assenyalar els límits exactes i les característiques específiques del conjunt de les obres estudiades; la singular paradoxa d'atorgar avui categoria de "clàssics" -una categoria implícita en la valoració de patrimoni d'unes obres nascudes en una bona part de les avantguardes més rupturistes i sovint concebudes amb una vocació fèrria de "present" (és a dir, des de l'abominació de qualsevol herència del passat)- assenyala amb exactitud un dels principals objec-

FOTO: TONI VIDAL. GENTILESA DEPARTAMENT COMERC, CONSUM I TURISME

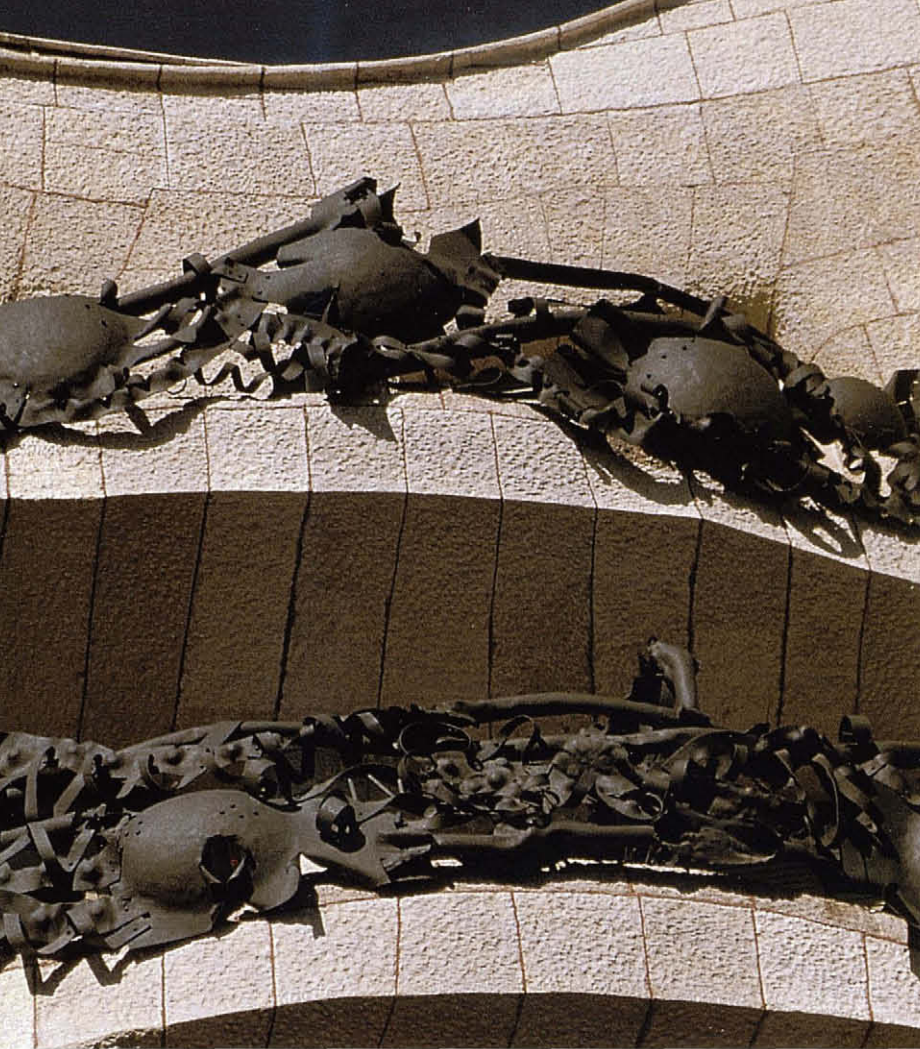
tius del debat. La destil·lació en el temps dels continguts més programàtics, diluïts en un "inevitable devenir de *tot allò que ja ha transcorregut*" permetria, tanmateix, de conjurar aquesta contradicció inicial i de donar valor a uns projectes que més enllà de les circumstàncies que els engendraren han acabat romanent i que són en definitiva, els que atorguen un aval històric a un patrimoni construït majoritàriament a partir del rebuig a la història.

La necessitat defensada per Marchan de propiciar una pretesa objectivitat científica, recolzada en una perspectiva històrica mínima (de 20 anys) no faria més que insistir en una línia "intel·lectual i culta" que encoratjaria a fer una aproximació al patrimoni del segle XX des dels mètodes tradicionals de l'anàlisi històrica, però que -i solament volem assenyalar-ho aquí- no sembla gaire sensible als canvis culturals i preceptius presents ja en aquesta fi de segle. La implantació accelerada d'unes dinàmiques culturals en què la força d'allò que és aparent, d'allò que és fungible, d'allò que és artificial i d'allò que és heterodox, cobra cada cop més pes i que establiria un

dels principals punts de fricció amb la lectura anterior.

La necessitat d'una documentació detallada i d'un coneixement estrictament històric com a condició sine qua non per a una percepció fidedigna de l'objecte patrimonial continuaria essent, tanmateix, una tesi defensada en ponències com les de l'arquitecte Maurice Culot; la prioritat donada a l'estudi, és a dir, a l'acumulació de documentació i de dades preservades del passat -arxius, fons museogràfics, biblioteques- permetria d'especificar cada casa i de definir els trets originals de les intervencions fetes en obres pretèrites: en definitiva, valorar la diferència dels llegats fets en un moment històric o en un altre i, sobretot, *propiciar la preservació de les característiques originals de l'obra*.

La *conservació*, la *preservació*, la *coherència erudita amb la preexistència*, en definitiva, la presència inalterable de l'*obra original* se situarien en el centre del debat. Una idea assenyalada, de manera més o menys tangencial però no pas per això menys explícita, en la intervenció del lletrat Michel Huet centrada en la normativa europea sobre els drets de l'autor: la pro-

En el debat sobre protecció del patrimoni arquitectònic del segle XX es va tractar de determinar els límits del concepte de patrimoni aplicat a l'arquitectura del nostre segle.

ponència. La defensa d'uns mètodes d'intervenció únics i oposats a l'especialització que, més enllà de les vicissituds històriques, fossin susceptibles d'escometre, amb posicions i procediments idèntics, qualsevol aproximació al patrimoni, respondrien de fet, a una concepció única del terme *intervenir*: la d'"introduir arquitectura nova a l'antiga".

L'objecte patrimonial apareixia, d'aquesta manera, com una dada més d'una realitat àmplia i potencialment alterable.

Una visió optimista i lliurecadora que confiaria en el valor del catàleg com a únic instrument de control -un instrument destinat prioritàriament a assenyalar les obres com un notable valor documental i que, per tant, convertides en l'excepció a preservar dins una regla d'actuació oberta i sense prejudicis- rebutjaria l'*ordenança* estilística, entesa com un instrument fiscalitzador establert amb criteris estètics per acabar encoratjant, (després de l'argument d'una coherència potenciada amb el llegat patrimonial), la banalització i l'anacronisme eclèctics.

Un tema -el de l'*ordenança*- que apareixia de fet implícitament en bona part de les ponències destinades a exposar el paper desenvolupat per les diferents administracions en l'àmbit de la política patrimonial.

La visió "gerencial"

La política de patrimoni escomesa des de l'experiència recent de diferents administracions públiques anava a centrar, en efecte, una bona part de les intervencions restants. Els estudis de casos referents a la protecció i consolidació dels teixits residencials de principi de segle a Estocolm (presentat per Marianne Raberg), de les escoles racionalistes dels anys 30 a Grècia (presentat per Andreas Giacomacatus) de l'arquitectura religiosa moderna a Escòcia (presentat per John Gerrard de les Siedlungs centreuropees per Dan Bernfelds) o la ponència presentada per Joan Rovira sobre

tecció atorgada pel Dret a l'estatus original de l'obra arquitectònica sancionaria virtualment el respecte a allò que existeix en detriment de l'eventual valor donat "a allò que és nou".

La defensa, en aquest sentit, d'una simbiosi entre "obra afegida" i "obra original" -simbiosi obtinguda mitjançant el coneixement històric i la imbricació documental- formaran, alhora, la base d'intervencions com les de l'arquitecte holandès Wessel de Jonge o les del finlandès Martin Jokinén. Les experiències del primer en la restauració de l'hotel Gooiland de Duiker i Bijvoet i les del segon en diversos edificis d'Alvar Aalto a Finlàndia pretendrien d'insistir en aquesta tasca feta a consciència i detallada prèviament, aparentment necessària per a escometre qualsevol tipus d'intervenció des d'una comunió no històrica -dependent i respectuosa- amb, no solament la percepció estètica, sinó la mateixa filosofia original -política, social, cultural, etc.- del projecte estudiat.

La línia "projectual"

Més enllà dels detalls històrics, una segona línia de debat preferi-

ria de posar l'èmfasi en la capacitat "projectual" d'aquelles disciplines lligades a la construcció de la realitat amb la finalitat d'imposar un sol criteri -el de la creació arquitectònica- per damunt de les conjuntures d'encàrrec.

La confiança en la llibertat creativa i en la capacitat propositiva dels signes culturals propis del present propiciarien no tan sols el contacte sacralitzador, històric i documental amb l'objectiu patrimonial, sinó també l'apropament d'aquest a l'època contemporània, instituint la *re-invenió* més aviat que no pas la *re-creació*.

Una visió activament "intervencionista" que insistiria, per tant, més que en els trets específics del patrimoni, en la seva capacitat d'ésser escomès -tret d'algunes excepcions incloses en determinats catàlegs- des d'òptiques contemporànies, i de *fer-lo rendible* culturalment mitjançant les barreges, les correccions o les matisacions oportunes.

Una línia assenyalada pels arquitectes Antonio González i Pepe Llinàs en les seves intervencions i argumentada amb un major èmfasi per Jordi Garcés en la seva

l'experiència desenvolupada per l'Ajuntament de Barcelona, varen evidenciar, malgrat l'heterogeneïtat dels temes, una certa política compartida apreciable en diversos objectius coincidents que podrien ésser sintetitzats de la manera següent:

1.- La conscienciació de l'administració pel que fa a la possibilitat de fer rendible socialment i políticament un tipus de patrimoni poc valorat fins ara en l'àmbit popular, però amb un fort aval cultural.

2.- L'atenció prestada prioritàriament a aquelles obres susceptibles d'ésser agrupades en conjunts tancats (tipològics, estilístics, culturals...) de transcendència notable en el desenvolupament de les cultures domèstiques respectives (escoles, edificis religiosos, estatges unifamiliars, edificis Art-Nouveau...) i, per tant, amb facilitat de ser rendibles com a eclosions brillants fruit de períodes significatius d'àmbit local; en definitiva signes d'identitat gelosament valorats.

3.- La institucionalització del passat com a garantia d'una política cultural popularment rendible per damunt de l'encoratjament d'una contemporaneïtat generalment considerada amb una certa desconfiança. La defensa significativa de "mecanismes de protecció" capaçs d'evitar la desaparició d'aquells testimonis pretèrits encara existents assegurant-ne la preservació traduiria de fet l'enyorament cap a un tipus de ciutat coherent, unitàriament i formalment harmoniosa perduda inevitablement després del desenvolupament accelerat d'aquesta fi de segle.

La insensibilitat de l'Administració respecte de models contemporanis assajats durant els darrers 30 anys en la construcció de les perifèries urbanes traduiria aquesta concepció pseudo-romàntica respecte d'un patrimoni encara assimilat a somieigs sentimentals i nostàlgics.

Un altres motius de reflexió

Tot i que el desenvolupament del col·loqui ha permès de centrar

amb encert diversos temes -alguns dels quals hem presentat als paràgrafs anteriors i la complexitat dels quals difícilment podria escometre's amb deteniment en aquest informe- voldríem concloure assenyalant-ne uns altres, tot just esbossats durant el col·loqui i que, tanmateix, segons el nostre parer, mereixen una atenció especial.

A.- Una primera consideració seria la de la coincidència de les ponències a escometre la reflexió entorn del patrimoni des de la utilització d'argumentacions basades en una concepció tradicional d'allò que hem denominat Cultura. El "to exquisit" present a tot el debat explicaria la prioritat donada a la historiografia com a instrument capaç de sancionar -dins una pretesa ortodòxia del pensament- aquelles obres dignes d'ésser considerades com a objectes patrimonials. Una visió que afavoriria les lectures lineals, fetes a partir de la successió de compartiments tancats, en detriment d'unes altres trajectòries descohesionades, paral·leles i marginals de difícil catalogació i etiquetatge. Per una altra banda, aquesta concepció "cultura" del patrimoni impediria de comprendre l'abast de fenòmens contemporanis marcats per la pressió dels mitjans de comunicació. L'aparició de "patrimonis perversos" (un ventall d'obres "poc confortables" que, solament per prendre el cas de París, abastaria des del *Sacré-Coeur*, fins a la *Tour Montparnasse*, *Marne-la Vallée*, etc.) permetria d'assenyalar la possibilitat d'entendre com a patrimoni obres sacralitzades fora de qualsevol lògica intel·lectual i imposades des de criteris diferents dels propis de les disciplines especialitzades (popularitat, "impacte", grandiositat, etc.).

B.- Un segon objecte de reflexió seria el tema de la difícil relació que sembla començar a establir-se actualment entre la preservació de l'herència patrimonial, entesa com a garantia fidel de la cultura local, i la crisi generalitzada dels signes d'identitat, dels moviments que fins fa ben poc temps havien propiciat el pes

d'allò que és domèstic i contextual. Davant de dinàmiques d'àmbit "quasi" planetari, que tendeixen a encoratjar l'homologació cultural, i del poder d'unes estructures econòmiques de caràcter plurinacional indiferents a les petites conjuntures locals, sembla difícil de continuar confiant en la força de mites com el de la perennitat dels valors tradicionals (la memòria, l'herència, l'especificitat) cada dia més debils *vis-à-vis* d'una, cada cop més potent, universalització informativa.

C.- Un altre motiu de reflexió seria la definició de l'autèntic paper que a partir d'ara haurà de fer l'Administració en el camp de la gerència patrimonial. L'important "paper" assumit per les intallacions públiques en la recuperació cultural dels països d'àmbit europeu ha acabat atorgant un caràcter ambigu de mecenatge a la gestió pública. Una funció que avui sembla entrar en crisi davant els reptes del mercat i la necessitat de fer dels productes culturals uns mecanismes econòmicament rendibles i funcionalment eficaços.

D.- Finalment, cal assenyalar el perill de les lectures unidireccionals referides al tema del patrimoni. L'assimilació entre aquest i la noció de llegat reverenciats del passat, tendeix a traduir una certa desconfiança respecte del paper de certes disciplines, com l'arquitectura, abocades, de manera natural, a la construcció del present.

La forta temptació de congelar els testimonis afavorint d'antuvi, des de l'ordenació "embellidora" o des de polítiques culturals contextualistes, eclèctiques i atemporals, estratègies recreatives i nostàlgiques destinades a un consum "quasi" turístic, pot acabar institucionalitzant un cert hàbit de desconfiança, proteccionista i temorenc en el qual certs termes més propis del "rescat arqueològic", acabin dominant sobre uns altres de basats en la proposició d'allò que és nou.

M.G. □